

เรื่องนำรัฐเกี่ยวกับกฎหมายข้อมูลข่าวสารของราชการ (ตอนที่ ๑)

นางสาวมนันญา ภูแก้ว
วิทยากรชำนาญการ
ผู้เรียบเรียง

บทนำ

ในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย สิทธิและเสรีภาพของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องตระหนักถึง รัฐธรรมนูญจึงได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไว้ เพื่อเป็นการกำหนดสิทธิและเสรีภาพที่ประชาชนควรจะได้รับตามกฎหมาย “สิทธิ” (Rights) โดยทั่วไปแล้วหมายถึง อำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการใดที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ร่างกาย หรือทรัพย์สินของตนหรือบุคคลอื่น หรือประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้หรือมีประโยชน์ในทางใดทางหนึ่ง ทั้งที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ และที่เป็นนามธรรม ถ้ากฎหมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายสูงสุดคือ รัฐธรรมนูญคุ้มครองและรับรองสิทธิใด ก็จะทำให้เกิดหน้าที่แก่รัฐ หน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่จะต้องเคารพสิทธินั้น ๆ รวมถึงก่อให้เกิดหน้าที่แก่ประชาชนที่จะต้องเคารพสิทธิซึ่งกันและกันด้วย “เสรีภาพ” (Liberty) หมายถึง ภาวะของมนุษย์ที่ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของผู้อื่น หรืออำนาจในการกำหนดตนเองโดยอิสระของบุคคลหรือความมีอิสระที่จะกระทำการหรืองดเว้นกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เมื่อรัฐธรรมนูญคุ้มครองเสรีภาพใด ก็จะทำให้เกิดหน้าที่แก่รัฐ หน่วยงานของรัฐ ที่จะต้องไม่ละเมิดเสรีภาพนั้น ความมีอิสระที่จะกระทำการหรืองดเว้นกระทำการนี้เป็นประโยชน์ชนิดหนึ่ง ดังนั้น เสรีภาพจึงเป็นสิทธิประเภทหนึ่ง เมื่อกล่าวถึงคำว่า “สิทธิ” โดยไม่เจาะจงจึงหมายความรวมถึง “เสรีภาพ” ด้วย และสิทธิของประชาชนเรื่องหนึ่งที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ คือ สิทธิในข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นส่วนที่กำหนดให้บุคคลมีสิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานราชการต่าง ๆ รวมถึงมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการด้วย ซึ่งการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อที่ประชาชนจะได้สามารถแสดงความคิดเห็นและใช้สิทธิทางการเมืองได้ถูกต้อง

ในสมัยรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน ได้ตระหนักถึงความสำคัญกับกระบวนการบริหารที่โปร่งใส จึงได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อยกร่างกฎหมายว่าด้วยข้อมูลข่าวสารของราชการขึ้น โดยคณะกรรมการจัดทำร่างกฎหมายฯ นี้ได้จัดสัมมนาปรับปรุงร่างกฎหมายหลายครั้ง ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายข้อมูลข่าวสารของราชการแพร่หลายอย่างกว้างขวาง ทุกรัฐบาลต่อมาก็ได้สนับสนุนให้มีกฎหมายนี้ ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาลนายชวน หลีกภัย รัฐบาลนายบรรหาร ศิลปะอาชา และรัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ กระบวนการพัฒนาทางความคิดได้มีการพัฒนามาเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้จากการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ จนกระทั่งมาถึงรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ ซึ่งได้บัญญัติในมาตรา ๕๖ ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในครอบครองของหน่วยงานราชการ

....เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงต่อรัฐ ความปลอดภัยของประชาชน....” ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการคุ้มครองสิทธิของประชาชน

วัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. ๒๕๔๐

พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. ๒๕๔๐ มีวัตถุประสงค์เพื่อรองรับสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ของราชการให้กับประชาชน ซึ่งเป็นหัวใจหลักสำคัญหนึ่งในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของราชการตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. ๒๕๔๐ นี้ จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ๔ ประการ ดังนี้

๑. การปกครองที่โปร่งใส

ทำให้ประชาชนได้รับทราบถึงข้อเท็จจริงของการปกครอง ซึ่งไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรัฐบาลหรือฝ่ายค้านจะต้องแสดงความเห็นบนข้อมูลที่แท้จริงที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ การให้ความเห็นต่าง ๆ จะยืนอยู่บนข้อเท็จจริงอันเดียวกัน อันจะทำให้ผลของการขัดแย้งต่าง ๆ นำไปสู่ข้อยุติที่สมเหตุสมผล ท้ายที่สุดจะทำให้ประชาชนเกิดความไว้วางใจในการปกครอง โดยประสงค์จะสนับสนุนและมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง อันเป็นพื้นฐานให้เกิดความรักความสามัคคีของคนในสังคม

๒. การปกครองที่ประชาชนมีส่วนร่วม

การมีข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอทำให้ประชาชนสามารถติดตามการปกครองของรัฐได้ไม่ว่าจะเป็นในระดับท้องถิ่นหรือส่วนกลาง ทำให้ประชาชนสามารถใช้สิทธิใช้เสียงและมีส่วนร่วมในการปกครองได้มากขึ้น อันจะทำให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยมีความโปร่งใสและสะท้อนถึงความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง

๓. การปกครองที่ประชาชนสามารถตรวจสอบได้

ประชาชนได้ทราบข้อเท็จจริงในการใช้อำนาจของรัฐในแต่ละเรื่อง ทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่ากรณีต่าง ๆ ที่รัฐได้ดำเนินการมามีความถูกต้องหรือไม่ อีกทั้งเพื่อเป็นการป้องกันการทุจริตคอร์รัปชัน เนื่องจากการทุจริตต่าง ๆ จะถูกเปิดเผยต่อประชาชนทั่วไป ทำให้ถูกตรวจสอบได้ง่าย

๔. การปกครองที่ประชาชนได้รับความเป็นธรรมในการพิทักษ์สิทธิเสรีภาพ

การได้รู้ถึงการใช้อำนาจของรัฐในกรณีต่าง ๆ ที่เป็นมา ทำให้ประชาชนมีโอกาสวิเคราะห์ได้ว่า กรณีของตนจะเกิดผลเช่นใด ทำให้สามารถพิทักษ์รักษาสิทธิเสรีภาพของตนได้ โดยถูกต้องในการสัมพันธ์กับรัฐ

ขอบเขตของพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสาร

ตามพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. ๒๕๔๐ (มาตรา ๔) ได้ให้ขอบเขตของคำต่าง ๆ ไว้ ดังนี้

ข้อมูลข่าวสาร

หมายความว่า สิ่งที่สื่อความหมายให้รู้เรื่องราวข้อเท็จจริง ข้อมูล หรือสิ่งใด ๆ ไม่ว่าจะการสื่อความหมายนั้นจะทำได้โดยสภาพของสิ่งนั้นเองหรือโดยผ่านวิธีการใด ๆ และไม่ว่าจะได้จัดทำไว้ในรูปของเอกสาร แฟ้ม รายงาน หนังสือ แผนผัง แผนที่ ภาพวาด ภาพถ่าย फिल्म การบันทึกภาพหรือเสียง การบันทึกโดยเครื่องคอมพิวเตอร์ หรือวิธีอื่นใดที่ทำให้สิ่งที่บันทึกไว้ปรากฏได้

ข้อมูลข่าวสารของราชการ

หมายความว่า ข้อมูลข่าวสารที่อยู่ในความครอบครองหรือควบคุมดูแลของหน่วยงานของรัฐ ไม่ว่าจะเป็ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐหรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเอกชน

หน่วยงานของรัฐ

หมายความว่า ราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค ราชการส่วนท้องถิ่น รัฐวิสาหกิจ ส่วนราชการสังกัดรัฐสภา ศาลเฉพาะในส่วนที่ไม่เกี่ยวกับการพิจารณาพิพากษาคดี องค์การควบคุมการประกอบวิชาชีพ หน่วยงานอิสระของรัฐและหน่วยงานอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

เจ้าหน้าที่ของรัฐ

หมายความว่า ผู้ซึ่งปฏิบัติงานให้แก่หน่วยงานของรัฐ

ข้อมูลข่าวสารส่วนบุคคล

หมายความว่า ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งเฉพาะตัวของบุคคล เช่น การศึกษา ฐานะการเงิน ประวัติสุขภาพ ประวัติอาชญากรรม หรือประวัติการทำงาน บรรดาที่มีชื่อของผู้นั้นหรือมีเลขหมายรหัส หรือสิ่งบอกลักษณะอื่นที่ทำให้รู้ตัวผู้ นั้นได้ เช่น ลายพิมพ์นิ้วมือ แผ่นบันทึกลักษณะเสียงของคนหรือรูปถ่าย และให้หมายความรวมถึงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งเฉพาะตัวของผู้ที่ถึงแก่กรรมแล้วด้วย

คณะกรรมการ

หมายความว่า คณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการ

คนต่างด้าว

หมายความว่า บุคคลธรรมดาที่ไม่มีสัญชาติไทยและไม่มีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยและนิติบุคคลดังต่อไปนี้

(๑) บริษัทหรือห้างหุ้นส่วนที่มีทุนเกินกึ่งหนึ่งเป็นของคนต่างด้าว ใบหุ้นชนิดออกให้แก่ผู้ถือ ให้ถือว่าใบหุ้นนั้นคนต่างด้าวเป็นผู้ถือ

(๒) สมาคมที่มีสมาชิกเกินกึ่งหนึ่งเป็นคนต่างด้าว

(๓) สมาคมหรือมูลนิธิที่มีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ของคนต่างด้าว

(๔) นิติบุคคลตาม (๑) (๒) (๓) หรือนิติบุคคลอื่นใดที่มีผู้จัดการหรือกรรมการเกินกึ่งหนึ่งเป็นคนต่างด้าว

นิติบุคคลตามวรรคหนึ่ง ถ้าเข้าไปเป็นผู้จัดการหรือกรรมการ สมาชิก หรือมีทุนในนิติบุคคลอื่น ให้ถือว่าผู้จัดการหรือกรรมการ หรือสมาชิก หรือเจ้าของทุนดังกล่าวเป็นคนต่างด้าว

จากความหมายข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้สะท้อนภาพที่ชัดเจนที่ต้องการให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐอย่างกว้างขวาง ขอบเขตความหมายของข้อมูลข่าวสารของราชการจึงครอบคลุมกว้างทั้งข้อมูล

ข่าวสารที่เกี่ยวกับการดำเนินการของรัฐ และที่เกี่ยวกับเอกชนที่อยู่ในความครอบครองหรือควบคุมดูแลของหน่วยงานของรัฐ รวมทั้งขอบเขตของหน่วยงานของรัฐที่อยู่ในบังคับของพระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดไว้ครอบคลุมกว้างขวางเพื่อให้ทุกหน่วยงานของรัฐต้องปฏิบัติตามกฎหมายนี้

วิธีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานราชการ

หนึ่งในวัตถุประสงค์หลักของพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. ๒๕๔๐ คือ การเปิดโอกาสให้กับประชาชนให้ได้รับรู้รับทราบถึงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐให้มากที่สุด ทำให้พระราชบัญญัตินี้ต้องกำหนดให้หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐมีการดำเนินการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารของราชการเพื่อให้ประชาชนได้รู้ ซึ่งตามพระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดวิธีการในการเปิดเผยข้อมูลของราชการไว้ ๓ รูปแบบ ดังนี้

๑. หน่วยงานของรัฐต้องส่งข้อมูลข่าวสารของราชการลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา

ซึ่งได้กำหนดไว้ตามมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัตินี้ โดยข้อมูลข่าวสารที่หน่วยงานราชการต้องลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษานี้จะเป็นข้อมูลที่สำคัญของทางราชการที่ประชาชนควรรู้ การลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารดังกล่าวจึงมีจำนวนมากที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้มีการเก็บเป็นหลักฐานในการใช้อ้างอิงทางกฎหมายต่อไปได้ โดยประเภทของข้อมูลข่าวสารที่ต้องนำลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาประกอบด้วย

(๑) โครงสร้างและการจัดการองค์กรในการดำเนินงาน

เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างการบริหารภายใน เพื่อให้ประชาชนได้รู้ว่าหน่วยงานนั้น ๆ เป็นอย่างไร มีการแบ่งหน่วยงานภายในอย่างไร

(๒) สรุปลำเนาหน้าที่ที่สำคัญและวิธีการดำเนินงาน

เป็นข้อมูลที่สรุปเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ที่สำคัญและวิธีการดำเนินงาน เพื่อให้ประชาชนได้รู้ถึงบทบาทที่แท้จริงของแต่ละหน่วยงานว่ามีหน้าที่ที่สำคัญอย่างไร รวมทั้งวิธีการทำงานของหน่วยงานนั้น ๆ เพื่อที่จะให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมกับหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องหรือที่ประชาชนสนใจได้

(๓) สถานที่ติดต่อเพื่อขอรับข้อมูลข่าวสาร หรือคำแนะนำในการติดต่อกับหน่วยงานของรัฐ

เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ที่สามารถติดต่อขอรับข้อมูลข่าวสารหรือคำแนะนำ เพื่อให้ประชาชนสามารถติดต่อเพื่อขอข้อมูลและคำแนะนำได้

(๔) กฎ มติคณะรัฐมนตรี ข้อบังคับ คำสั่ง หนังสือเวียน ระเบียบ แบบแผน นโยบาย หรือการตีความ ทั้งนี้เฉพาะที่จัดให้มีขึ้นโดยมีสภาพอย่างกฎ เพื่อให้มีผลเป็นการทั่วไปต่อเอกชนที่เกี่ยวข้อง

เป็นการมุ่งเน้นเฉพาะข้อมูลข่าวสารที่มีสภาพเป็นกฎเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อนำมาเป็นมาตรการในการใช้ปกครองซึ่งมีผลบังคับใช้โดยทั่วไปไม่เฉพาะเจาะจงแก่กรณีหรือบุคคลใดเป็นการเฉพาะเป็นหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า โดยจะมีผลกับข้อเท็จจริงกรณีใดกรณีหนึ่งต่อเมื่อข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น

นั้นตรงกับที่กำหนดในกฎข้อนั้นแล้ว จึงจะเกิดสภาพบังคับทางกฎหมาย โดยมีผลกระทบต่อสิทธิหน้าที่ที่เกี่ยวข้องโดยทันที

ข้อมูลข่าวสารที่มีสภาพเป็นกฎหมายข้อนี้ ถ้ายังไม่มีการลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา จะนำไปใช้บังคับในทางที่ไม่เป็นคุณแก่ผู้ใดไม่ได้ เว้นแต่ผู้นั้นจะรู้ถึงข้อมูลข่าวสารนั้นตามความเป็นจริงมาก่อนแล้วเป็นเวลาพอสมควร

(๕) ข้อมูลข่าวสารอื่นตามที่คณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการกำหนด

นอกจากข้อมูลข่าวสารตามที่ได้กล่าวมาแล้ว พระราชบัญญัติฉบับนี้ยังได้ให้อำนาจคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการในการกำหนดหรือประกาศเพิ่มเติมว่า ข้อมูลข่าวสารใดที่หน่วยงานของรัฐจะต้องนำลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา ทั้งนี้ เพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับการพัฒนาของสังคมในอนาคต

๒. การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารโดยต้องนำข้อมูลข่าวสารตามที่กฎหมายกำหนดไปรวมไว้ให้ประชาชนเข้าตรวจสอบได้

ซึ่งได้กำหนดไว้ตามมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัตินี้ โดยข้อมูลประเภทนี้จะเป็นประเภทที่มีความสำคัญรองลงมาจากประเภทที่ต้องจัดพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาตามมาตรา ๗ การเปิดเผยข้อมูลข่าวสารประเภทนี้ต้องนำข้อมูลข่าวสารอย่างน้อยตามที่พระราชบัญญัติกำหนดมารวมไว้ให้ประชาชนเข้าตรวจสอบดูได้ทันที คณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการได้กำหนดให้หน่วยงานของรัฐจะต้องจัดให้มีสถานที่เฉพาะที่ประชาชนจะสามารถเข้าไปตรวจสอบดูได้โดยสะดวก รวมทั้งต้องมีดัชนีหรือรายการข้อมูลข่าวสารที่จะให้ประชาชนสามารถตรวจสอบรายการข้อมูลข่าวสารได้ด้วย

ข้อมูลข่าวสารของราชการที่หน่วยงานของรัฐจะต้องรวบรวมไว้ให้ประชาชนเข้าตรวจสอบ (Public inspection) ได้แก่

(๑) ผลการพิจารณาหรือคำวินิจฉัยที่มีผลโดยตรงต่อเอกชน รวมทั้งความเห็นแย้งและคำสั่งที่เกี่ยวข้องในการพิจารณาวินิจฉัยดังกล่าว

การกำหนดให้นำข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับผลการพิจารณาหรือคำวินิจฉัยที่มีผลโดยตรงต่อเอกชนมารวมไว้ให้ประชาชนตรวจสอบดูนี้เพื่อให้ประชาชนสามารถตรวจสอบดูว่า การพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับเอกชนของหน่วยงานของรัฐที่ผ่านมาได้มีการพิจารณาโดยหลักเกณฑ์หรือตามกฎหมายอย่างไร ซึ่งจะสามารถทำให้ได้รับทราบข้อมูลข่าวสารเป็นแนวทางได้ว่า หากตนจะดำเนินการในกรณีเช่นนั้นบ้าง จะต้องเตรียมตัวอย่างไรและหน่วยงานของรัฐควรจะพิจารณาอย่างไร

(๒) นโยบายหรือการตีความที่ไม่เข้าข่ายต้องลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษา ตามมาตรา ๗ (๔)

การที่หน่วยงานของรัฐจะมีนโยบายเพื่อดำเนินการเรื่องใดเรื่องหนึ่ง สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องให้ประชาชนได้รับรู้ รับทราบ เพื่อให้ความร่วมมือในการปฏิบัติหรือเพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อแนวทางนโยบายดังกล่าว อันเป็นการส่งเสริมความร่วมมือของประชาชน ดังนั้น นโยบายที่กำหนดขึ้นหรือการตีความการใช้กฎหมายใด ๆ แม้ไม่เข้าข่ายที่มีสภาพเป็น “กฎ” ที่ต้องนำไปลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาก็จะต้องนำมารวมไว้เพื่อให้ประชาชนสามารถตรวจสอบดูได้

(๓) แผนงาน โครงการ และงบประมาณรายจ่ายประจำปีของปีที่กำลังดำเนินการ

ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับแผนงาน โครงการ และงบประมาณรายจ่ายประจำปี ถือว่าเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญ ไม่เฉพาะเพื่อให้ผู้รับเหมาหรือผู้ประกอบการได้รับทราบข้อมูล

ข่าวสารเกี่ยวกับงบประมาณประจำปีของหน่วยงานของรัฐ ตลอดจนแผนงานและโครงการต่าง ๆ อย่างเท่าเทียมกัน ทำให้กระบวนการจัดซื้อจัดจ้างต่าง ๆ มีการแข่งขันอย่างเป็นธรรมและโปร่งใส และทำให้รัฐได้ประโยชน์จากการแข่งขันที่เป็นธรรมและโปร่งใส แต่การที่ประชาชนสามารถเข้าตรวจสอบข้อมูลข่าวสารนี้ได้ยังทำให้ประชาชนมีข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการใช้งบประมาณของหน่วยงานรัฐ ตลอดจนรายละเอียดของแผนงาน โครงการ สามารถมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐในทุก ๆ ขั้นตอนของการใช้จ่ายงบประมาณหรือการจัดซื้อจัดจ้างได้อีกด้วย

(๔) คู่มือหรือคำสั่งเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งมีผลกระทบถึงสิทธิหน้าที่ของเอกชน

ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับคู่มือหรือคำสั่งเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งมีผลกระทบถึงสิทธิและหน้าที่ของเอกชนนั้น จัดได้ว่าเป็นข้อมูลข่าวสารที่ประชาชนควรรับทราบเช่นกัน เพื่อที่จะให้รู้ว่าการให้บริการหรือการดำเนินการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งกับประชาชนตามอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ ได้กำหนดขั้นตอนหลักเกณฑ์การพิจารณาและการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ไว้อย่างไร และในการขอรับบริการเรื่องต่าง ๆ จากหน่วยงานหรือเมื่อต้องปฏิบัติตามกฎหมายในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการตามขั้นตอนการปฏิบัติหรือหลักเกณฑ์ตามที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ คู่มือหรือคำสั่งเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติที่จะต้องนำมารวบรวมไว้ให้ประชาชนตรวจดูนี้ กฎหมายกำหนดบังคับเฉพาะที่มีผลกระทบถึงสิทธิหน้าที่ของเอกชนเท่านั้น ส่วนคู่มือหรือคำสั่งใดหากเปิดเผยออกไปจะกระทบถึงผลสำเร็จในการบังคับใช้กฎหมาย หน่วยงานของรัฐก็อาจไม่เปิดเผยก็ได้

(๕) สิ่งพิมพ์ที่ได้มีการอ้างอิงถึงในราชกิจจานุเบกษา

เนื่องจากพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้กำหนดเป็นข้อยกเว้นไว้ว่า ข้อมูลข่าวสารที่มีเนื้อหาตรงตามที่พระราชบัญญัติกำหนดให้ต้องนำไปประกาศในราชกิจจานุเบกษา แต่ถ้าข้อมูลข่าวสารนั้นได้มีการจัดพิมพ์เพื่อให้แพร่หลายตามจำนวนพอสมควรแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องนำข้อมูลข่าวสารทั้งหมดนั้นไปลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาอีก เพียงแต่จะต้องมีการลงพิมพ์ในราชกิจจานุเบกษาว่า ได้มีการพิมพ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารดังกล่าว โดยมีการอ้างอิงสิ่งพิมพ์ที่มีการพิมพ์เผยแพร่แล้วในราชกิจจานุเบกษาด้วย ดังนั้น ข้อมูลข่าวสารลักษณะนี้พระราชบัญญัติจึงกำหนดให้ต้องนำสิ่งพิมพ์ที่ได้มีการอ้างอิงถึงในราชกิจจานุเบกษา จะต้องนำมารวมไว้เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าตรวจดูได้

(๖) สัญญาสัมปทาน สัญญาที่มีลักษณะเป็นการผูกขาดตัดตอนหรือสัญญาร่วมทุนกับเอกชนในการจัดทำบริการสาธารณะ

ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับสัญญาในการดำเนินการต่าง ๆ ของหน่วยงานรัฐ โดยปกติทั่วไปย่อมไม่เป็นความลับ แต่ที่ผ่านมาหน่วยงานของรัฐมักจะไม่เปิดเผย ทำให้ประชาชนขาดข้อมูลในการศึกษาติดตามตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐ จนบางครั้งปรากฏว่ามีสัญญาในบางกรณีของรัฐได้ทำไปโดยเสียเปรียบให้กับคู่สัญญา หรือเป็นสัญญาที่ไม่อาจสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ ดังนั้น พระราชบัญญัติจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องกำหนดให้มีการนำสัญญาต่าง ๆ ที่สำคัญ คือ สัญญาสัมปทาน สัญญาที่มีลักษณะเป็นการผูกขาดตัดตอนหรือสัญญาร่วมทุนกับเอกชนในการจัดทำบริการสาธารณะ มารวมไว้ให้ประชาชนเข้าตรวจดูได้ ซึ่งหมายความว่า เมื่อใดก็ตามที่หน่วยงานรัฐมีสัญญาทั้ง ๓ ประเภทนี้ หน่วยงานของรัฐจะต้องนำมาไว้ที่ศูนย์ข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานนั้น

เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าตรวจดูได้ตลอดเวลา แต่ทั้งนี้พระราชบัญญัติได้อนุญาตให้หน่วยงานของรัฐสามารถลบหรือตัดทอนหรือทำโดยประการอื่นใด เพื่อไม่ให้เป็นการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร บางส่วนที่เห็นว่าเป็นข้อมูลข่าวสารที่กำหนดยกเว้นมิให้ต้องเปิดเผย เช่น การเปิดเผยอาจกระทบต่อสถาบันพระมหากษัตริย์หรือต่อความมั่นคงต่อประเทศ เป็นต้น

การที่พระราชบัญญัติกำหนดไว้เฉพาะสัญญา ๓ ประเภทเท่านั้นที่ต้องนำมารวมไว้ให้ประชาชนเข้าตรวจดูได้นั้น มิได้หมายความว่าสัญญาอื่นๆ ของหน่วยงานรัฐมิต้องเปิดเผย แต่โดยหลักการแล้ว โดยส่วนใหญ่เกือบทุกเรื่องจะต้องเปิดเผยให้ประชาชนได้รู้ เพียงแต่ว่าหน่วยงานของรัฐยังไม่ถูกบังคับหรือถูกกำหนดให้ต้องนำมารวมไว้ที่ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งต้องพร้อมให้ตรวจดูได้ทันทีและตลอดเวลาเท่านั้น

(๓) มติคณะรัฐมนตรี หรือมติคณะกรรมการที่แต่งตั้งโดยกฎหมาย หรือโดยมติคณะรัฐมนตรี ทั้งนี้ ให้ระบุรายชื่อรายงานทางวิชาการ รายงานข้อเท็จจริง หรือข้อมูลข่าวสารที่นำมาใช้ในการพิจารณาไว้ด้วย

เนื่องจากมติคณะรัฐมนตรีและคณะกรรมการตามที่กำหนดในข้อนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ประชาชนจึงควรทราบว่าคณะรัฐมนตรีหรือคณะกรรมการดังกล่าวได้มีการดำเนินการหรือตัดสินใจในเรื่องใดไปบ้างแล้ว เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือประเทศอย่างไร หรือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตนเองอย่างไร รวมทั้งหากสนใจเรื่องใดเป็นพิเศษสามารถใช้สิทธิตามพระราชบัญญัตินี้ขอตรวจดูข้อมูลข่าวสารที่สนใจในรายละเอียดอีกได้ ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าการกำหนดให้มติคณะรัฐมนตรีหรือคณะกรรมการดังกล่าวจะต้องระบุชื่อ รายงานหรือข้อมูลข่าวสารที่นำมาใช้ในการพิจารณาไว้ด้วย ข้อกำหนดนี้นับว่าเป็นประโยชน์ทั้งในส่วนของผู้ที่มิหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยเพื่อมีมติในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งสามารถตรวจสอบทบทวนดูว่าการพิจารณาวินิจฉัยเรื่องต่าง ๆ นั้นมีข้อมูลข้อเท็จจริงที่ใช้ประกอบการพิจารณาเพียงพอหรือถูกต้องเพียงใด ในทางตรงกันข้ามประชาชนก็สามารถตรวจสอบมาตรฐานการพิจารณาว่าได้ตัดสินใจโดยอยู่บนข้อเท็จจริงและหลักการที่ถูกต้องหรือไม่ ซึ่งหากได้มีการปฏิบัติในเรื่องนี้ อย่างจริงจังแล้วก็จะมีส่วนส่งเสริมกระบวนการบริหารและการมีส่วนร่วมของประชาชนได้อีกช่องทางหนึ่ง

(๔) ข้อมูลข่าวสารอื่นตามที่คณะกรรมการกำหนด

เนื่องจากข้อมูลข่าวสารเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากและมีการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ข้อมูลข่าวสารที่ประชาชนควรได้รู้ในช่วงเวลาปัจจุบันอาจจะแตกต่างไปจากช่วงเวลาในอดีต รวมทั้งอาจยังมีความแตกต่างในแต่ละประเทศอีกด้วย

การที่พระราชบัญญัติได้กำหนดให้อำนาจหน้าที่คณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการสามารถกำหนดเพิ่มเติมได้ว่า ข้อมูลข่าวสารของราชการเรื่องใดที่หน่วยงานของรัฐจะต้องจัดมารวมไว้ให้ประชาชนเข้าตรวจดูได้ อันเป็นการกำหนดให้ข้อมูลข่าวสารตามมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงสอดคล้องกับลักษณะที่ไม่หยุดนิ่งและพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปของข้อมูลข่าวสาร ซึ่งสามารถส่งเสริมให้ศูนย์ข้อมูลข่าวสารของราชการสามารถตอบสนองต่อการส่งเสริมการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับความจำเป็นและความต้องการของสังคมและประชาชนอย่างแท้จริง

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. ๒๕๔๐ นั้นได้เปิดโอกาสให้กับประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลข่าวสารของราชการ การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

ได้กำหนดให้ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพ โดยพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้กำหนดช่องทางให้หน่วยงานราชการประกาศแจ้งข้อมูลข่าวสารให้แก่ประชาชนไว้หลายช่องทาง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ง่ายมากยิ่งขึ้น อันจะเป็น การตรวจสอบการทำงานของหน่วยงานราชการได้อีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้น เราจึงมีความจำเป็นที่จะต้อง ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว เพื่อจะได้รับทราบถึงสิทธิและแนวทางในการรับทราบ ข้อมูลข่าวสารของหน่วยงานราชการ เพื่อที่จะได้เป็นส่วนหนึ่งในการร่วมตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล อันจะนำมาซึ่งความโปร่งใสของนโยบายการดำเนินการต่าง ๆ ของประเทศชาติต่อไป